

BADIIY KULOLCHILIK MASHG'ULOTLARIDA TALABALARNING KREATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI

*Begijonov Jaxongir,
Andijon davlat universiteti o'qituvchisi*

Annotatsiya. Maqolada didaktikaning asosiy mazmuni o'qitish usullari va uslublarining mazmuni haqida ma'lumotlar keltiriladi. Pedagogika fanining rivojlanishi jarayonida o'zgarishlarga duch keladi, ammo umumiy didaktik tamoyillar o'zgarishsiz qolmoqda va ular ta'limning tarbiyaviy ahamiyati, ilmiy, tizimli va izchil o'quv jarayoni, talabalarning ongi va faolligi, talabalarning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish samaradorligi, ta'limning amaliyot bilan bog'liqligi to'g'risida gap boradi.

Kalit so'z. Didaktika, shaxs, ong, faollik, tamoil, badiiy, kulolchilik, milliy hunarmandchilik, kulol, amaliy san'at.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ НА КУРСАХ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ГОНЧАРКИ

*Бегижонов Жахонгир
Преподаватель Андиганского государственного университета*

Аннотация. В статье основное содержание дидактики приводится информация о содержании методов и приемов обучения. Педагогика претерпевает изменения в процессе развития науки, но общие дидактические принципы остаются неизменными и говорят о воспитательной значимости образования, научном, систематическом и последовательном процессе обучения, сознательности и активности учащихся, эффективности усвоения знаний, умений и навыков с учетом личностных особенностей учащихся, соотношении обучения с практикой.

Ключевое слово. Дидактика, личность, сознание, деятельность, принцип, искусство, гончарное дело, национальные ремесла, гончарное дело, прикладное искусство.

DIDACTIC PRINCIPLES OF DEVELOPMENT OF STUDENTS' CREATIVE COMPETENCE IN ART POTTERY COURSES

*Begijonov Jakhongir,
Teacher of Andijan State University*

Abstract. The article main content of didactics provides information about the content of teaching methods and techniques. Pedagogy is undergoing changes in the process of development of science, but the general didactic principles remain unchanged and speak about the educational significance of education, scientific, systematic and consistent learning process, consciousness and activity of students, the effectiveness of assimilation of knowledge, skills and abilities, taking into account the personal characteristics of students, the relationship of learning with practice.

The key word. Didactics, personality, consciousness, activity, principle, art, pottery, national crafts, pottery, applied art.

Hozirgi bosqichda tarbiya va ta'lim tizimi takomillashib bormoqda. Hozirda ushbu tizim quyidagi yo'nalishlarda yangilanmoqda:

- shaxsning sotsializatsiyasi va uning ijtimoiy muhitni o'zgartirishda faol ishtirokini hisobga olgan holda, ta'lim tizimining jamiyatda sodir bo'layotgan ijtimoiy jarayonlarga ochiqligini nazarda tutadigan butun ta'lim tizimini demokratlashtirish;

- turli xil maktab modellarining raqobatbardoshligi, ta'lim tushunchalari, ta'limning yangi usullari va shakllarini yangilash va izlash;

- shaxsning shaxs, tarix predmeti sifatida muammosiga murojaat qilishni o'z ichiga olgan ta'limni insonparvarlashtirish; "zo'ravonlik pedagogikasi" tamoyillari doirasida talabalar bilan munosabatlardagi talablarni qayta ko'rib chiqish, individual yondashuvni joriy etish, "majburlashsiz o'qitish", "tabaqalashtirilgan ta'lim", "integratsiyalashgan shaxsni rivojlantirish" – erkin, ijodiy faol shaxslarni

shakllantirishga qaratilgan barcha shakllar;

- pedagogikaning sub'ektiv-shaxsiy yo'nalishi – shaxsni dunyoni o'zgartiradigan sub'ekt sifatida shakllantirish, “hayotni yaratish” g'oyasini rivojlantirish;
- umumiy ta'lim va oliy ta'lim birligini nazarda tutgan holda ta'limning uzluksizligi.

Bu tamoyillarning barchasi inson hayot yo'lining turli bosqichlarida jamiyat ehtiyojlariga va shaxs ehtiyojlariga moslashtirilgan yaxlit, dinamik ta'lim va tarbiya tizimini yaratishga qaratilgan.

Didaktikaning asosiy mazmuni pedagogika fanining asosiy bo'limlaridan biri sifatida o'qitishning asosiy usullari va uslublarini o'rganish va rivojlantirishdir. O'qitish usullari va uslublarining mazmuni umuman pedagogika fanining rivojlanishi jarayonida o'zgarishlarga duch keladi, ammo umumiy didaktik tamoyillar o'zgarishsiz qolmoqda. Bularga quyidagilar kiradi: ta'limning tarbiyaviy ahamiyati, ilmiy, tizimli va izchil o'quv jarayoni, talabalarning ongi va faolligi, talabalarning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish samaradorligi, ta'limning amaliyot bilan bog'liqligi.

Talabalarning auditoriyadan tashqari tarbiyaviy faoliyati bugungi kunda qo'shimcha ta'lim sifatida belgilangan. Zamonaviy psixologlar va o'qituvchilarning fikriga ko'ra, bu talabalarning imkoniyatlari va qobiliyatlarini to'liq amalga oshirish uchun eng qulay sharoitlarni yaratadigan qo'shimcha ta'limdir. SHuning uchun ushbu tadqiqot kontekstida badiiy kulolchilik mashg'ulotlarida talabalarning kreativ kompetensiyasini rivojlantirishning didaktik asoslarini tahlil qilish lozim bo'ladi.

Badiiy kulolchilik mashg'ulotlarida talabalarni o'qitish jarayonida umumiy pedagogik vazifalarni aniqlashtirish va jamlash shaklida shakllantirilgan quyidagi pedagogik vazifalar hal qilinadi:

- talabalarga vizual savodxonlik asoslarini o'rgatish – kompozitsiya, rangshunoslik va boshqalar.;
- talabalar tomonidan kundalik hayotda, ijtimoiy hayotda va kasbiy ishda zarur bo'lgan amaliy faoliyat usullari, ko'nikma va malakalarni egallashga ko'maklashish;
- talabalarni kasbiy faoliyat asoslari bilan tanishtirish, ularning kasbiy yo'nalishini targ'ib qilish;
- tengdoshlar va kattalar bilan muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirish, talabalar jamoasini shakllantirishga hissa qo'shish;
- talabalarning badiiy va ijodiy qobiliyatlarini, ularning tasavvurini, xayoliy tafakkurini, mustaqil faoliyat ko'nikmalarini, tashabbuskorlikni, kreativ faoliyatni rivojlantirish;
- atrofdagi voqelikka estetik munosabatni, badiiy did va san'atga muhabbatni tarbiyalash, talabalarda badiiy va dekorativ faoliyat mahsulotlarini estetik nuqtai nazardan idrok etish va baholash qobiliyatini shakllantirish;
- milliy o'ziga xoslik tuyg'usini, milliy tarix va madaniyatga, an'anaviy xalq san'atiga muhabbatni tarbiyalash;
- ma'naviy madaniyatni shakllantirishga hissa qo'shish, axloqiy qadriyatlar tizimini mustahkamlash va hissiy sohani boyitish

Ushbu vazifalarni muvaffaqiyatli hal etish optimal o'qitish usullaridan foydalanish bilan belgilanadi. I.Ya. Lernerning ta'rifida o'qitish usulining mohiyati “o'qituvchining maqsadli harakatlari tizimi, talabalarning o'quv faoliyatini tashkil etish, o'z navbatida o'quv maqsadlariga erishishga olib keladi” (88) sifatida taqdim etilgan. Umumlashtirilgan shaklda usul bilish usuli, fan predmetini bilish usuli sifatida talqin etiladi.

Zamonaviy didaktikada o'qitish usullarining tipologiyasi quyidagi shaklda keltirilgan:

- tushuntirish va illyustrativ;
- reproduktiv;
- muammoli taqdimot;
- qisman-qidiruv;
- tadqiqot.

Har bir usul ma'lum aqliy va kognitiv operatsiyalarni faollashtirish va rivojlantirishga qaratilgan. SHu bilan birga, o'qitishning umumiy didaktik usullarining har biri o'qitishning o'ziga xos texnikasi va shakllarini tanlashni belgilaydi.

Umumiy muammolar va tadqiqot ob'ekti – badiiy kulolchilik mashg'ulotlarida talabalarning kreativ kompetensiyasini rivojlantirish bilan bog'liq holda ta'lim usullari, vositalari va shakllarining mazmunini aniqlashtirish kerak.

Tushuntirish va illyustrativ usulning mohiyati shundan iboratki, o'qituvchi faol pozitsiyani egallaydi, yangi bilimlarni etkazadi (3-jadvalga qarang), ularni o'zlashtirish jarayonida talabalar aqliy jarayonlarni

– sezgi va idrok, e'tibor va xotirani faollashtiradi. Ushbu yondashuv bilan talaba passiv rol o'ynaydi, bu mustaqil fikrlash, tashabbuskorlikni rivojlantirishga hissa qo'shmaydi, uning moyilligi va qobiliyatlari hech qanday tarzda namoyon bo'lmaydi, ijodiy faoliyat uchun motivlar yo'q.

3-jadval.

Shaxsni rivojlantirish bilan bog'liq holda o'qitish usullari

O'qitishning asosiy usullari	O'qitish shakllari va usullari	Kognitiv jarayonlar	Rivojlanish va yo'nalish	Kreativ rivojlanish
Tushuntirish va illyustrativ	Hikoya Suhbat Ko'rgazmali Nazorat	Hissiyotlar Idrok Xotira Diqqat	Bilim	
Reproduktiv	Amaliy ish Mashqlar Vazifalarni bajarish Ko'rgazmali Nazorat	Iroda Xotira Nutq	Ko'nikmalar Malakalar Odatlar Tajriba	Maxsus qobiliyatlar
Muammoli o'qitish	Muhokama Amaliy ish Uslubiy ishlanma Ko'rgazmali Nazorat	Iroda Aql Tasavvur Diqqat Xotira Nutq	Bilim Ko'nikmalar Malakalar Tajriba Qiziqishlar	Kreativ kompetensiya

Ammo o'qitishning bu usuli nihoyatda zarurdir, chunki u ko'nikma va malakalarni shakllantirish, voqelikka estetik munosabatni, badiiy didni yaxshilash, milliy madaniyatga hurmatni rivojlantirish uchun mustahkam axborot bazasini yaratishga yordam beradi. Talabalarga yangi bilimlarni etkazishning asosiy shakllari hikoya, suhbat va ekskursiyadir.

Ko'rishning turli shakllari tushuntirish va illyustrativ o'qitish usullaridan foydalanishda boshqa usullardan foydalanishga qaraganda ko'proq muhim rol o'ynaydi. Ko'rgazmali qurollar axborot manbai sifatida, yangi bilimlarni tasvirlash vositasi sifatida, hodisalar, ob'ektlar va tushunchalar o'rtasidagi bog'liqlikni tushunishga yordam sifatida ishlatilishi mumkin. U yoki bu darajada ko'rgazma vositalari va shakllarining an'anaviy tasniflari uch turga bo'linadi:

- tabiiy ko'rgazmali – an'anaviy san'atning haqiqiy asarlari, xalq hayoti, mualliflik asarlari va boshqalar.;

- o'quv va uslubiy ko'rgazma – barcha turdagi jadvallar, plakatlar, grafikalar, oqim jadvallari, vazifa kartalari, qopqoqli stendlar, xalq ustalari asarlarining reproduksiyalari, otkritkalar, foto materiallar, maxsus texnik adabiyotlar va boshqalar;

- audiovizual ko'rgazma – o'quv filmlari, filmlar va slaydlar, radioeshittirishlar, teleshoular, videolar.

Mavjud tipologiyaga qo'shimcha ravishda biz statik va dinamik ko'rinish vositalarini ajratishni taklif qilamiz. Birinchisi oldindan tayyorlanadi yoki dars davomida o'zgarishsiz qoladi va qayta-qayta ishlatiladi (xalq amaliy san'ati buyumlari, maketlar, planshetlar, qisqich stendlar, audio va video materiallar). Ikkinchisi dars davomida o'qituvchi va talabalarning sa'y-harakatlari bilan yaratiladi va o'zgartiriladi (doskadagi chizmalar va diagrammalar, kelajakdagi mahsulotlarning tafsilotlari).

Badiiy kulolchilik mashg'ulotlari doirasida o'qitishning tushuntirish va illyustratsion usuli talabalarga kulolchilik san'ati tarixi va kulolchilik mahsulotlarini ishlab chiqarish texnologiyasi, loyni qayta ishlash va bezashning asosiy usullari to'g'risida dastlabki ma'lumotlarni berish uchun ishlatiladi.

Reproduktiv usulning mohiyati talabalar tomonidan ma'lumotlarni ko'paytirish va o'qituvchi yordamida o'zlashtirilgan operatsiyalarni takrorlashdan iborat. U o'qituvchilar va talabalarning o'quv jarayonidagi ikki tomonlama o'zaro hamkorligiga asoslanadi va birinchi navbatda ko'nikma va malakalarni shakllantirishga, shuningdek, ma'lum bir faoliyatda tajriba orttirishga qaratilgan. Bunday faoliyat xotirani, e'tiborni, nutqni rag'batlantiradi va ixtiyoriy fazilatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Bilish jarayonida talabani roli sezilarli darajada faollashadi, u faoliyatga kiritiladi, bu moyilliklarning namoyon bo'lishiga va ularning ma'lum bir sohada shaxsning muvaffaqiyatini belgilaydigan qobiliyatlarga aylanishiga, shuningdek, kasbiy mahorat asoslarini shakllantirishga yordam beradi. Ammo boshqa tomondan, bu faoliyat reproduktiv, ya'ni kreativ emas, uning algoritmi va maqsadlari o'qituvchi tomonidan belgilanadi va shuning uchun u kreativ kompetensiyani rivojlantirishga hissa qo'shmaydi.

Reproduktiv ta'limning asosiy shakllari mashg'ulotlardir: talabalar o'qituvchi tomonidan berilgan mashqlar va topshiriqlarni bajaradilar. O'qitishning bunday usuli tashqi motivatsiya va faoliyatni rag'batlantirish bilan tavsiflanganligi sababli, vazifaning bajarilishini nazorat qilishning turli shakllari katta ahamiyatga ega.

Nazoratning muhim tarkibiy qismi talabalar faoliyati natijalarini baholashdir. V.V. Koreshkov quyidagi baholash mezonlarini aniqlaydi: ijtimoiy ahamiyati va foydaliligi, hajmli-plastik va badiiy echimlarning tabiati, ishlashning sifat darajasi (71).

Ko'rgazmali qurollardan foydalanish ko'nikma va malakalarni rivojlantirishga, algoritmi, takrorlanadigan operatsiyalarni belgilashga qaratilgan va shuning uchun bu erda etakchi rolni dinamik ko'rinish o'ynaydi, masalan, o'qituvchi tomonidan berilgan elementni talabalar yanada ko'paytirish uchun modellashtiradilar.

Zamonaviy pedagogika fanida muammoli o'qitish konsepsiyasi shakllantirildi, o'qitish usullari guruhi uchun umumlashtirildi, ya'ni – muammoni taqdim etish, qisman-qidiruv va tadqiq qilish. Ushbu usullarning umumiy xususiyati talabani muammoni hal qilish bo'yicha mustaqil faoliyati bo'lib, uning jarayonida yangi bilimlar olinadi, ko'nikma va malakalar shakllanadi, tajriba to'planadi, ma'lum bir qiziqishlar tizimi shakllanadi. O'quv jarayonida talabani faol roli barcha aqliy va kognitiv operatsiyalarni, ayniqsa, fikrlash va tasavvurni rag'batlantiradi.

Muammoli o'qitish tizimiga kiritilgan usullar o'rtasidagi farq o'qituvchi va talabani muammoli vazifalarni shakllantirish va muammoli vaziyatlarni hal qilishda ishtirok etish darajasi bilan belgilanadi:

- muammoli taqdimot – unda o'qituvchining o'zi muammo tug'diradi, muammoli vaziyat yaratadi, unga xos bo'lgan qarama-qarshilikni ochib beradi, uni hal qilish kursini ko'rsatadi;
- qisman-qidiruv – bunda o'qituvchi muammo tug'diradi, muammoli vaziyat yaratadi va talabalar uni mustaqil ravishda yoki o'qituvchi yordamida hal qiladilar;
- tadqiqot usuli – bunda o'qituvchi kreativ topshiriq beradi va talabalar uni mustaqil ravishda hal qiladilar, muammoni aniqlaydilar, unga xos bo'lgan qarama-qarshiliklarni aniqlaydilar, vazifani shakllantiradilar va uni hal qilish yo'llarini izlaydilar. Ushbu usuldan foydalanish talabani kreativ kompetensiyasining eng yuqori darajasini nazarda tutadi va muammoli ta'limning asosiy turi hisoblanadi.

Muammoli vaziyatlarni hal qilishning nostandart usullarini izlash kreativ kompetensiyasini rivojlantirishni rag'batlantiradi. O'z navbatida, ularni faoliyat jarayonida amalga oshirish va ijodiy faoliyatni shakllantirish mustahkam motivatsion bazaning mavjudligiga bog'liq. Talaba muammoli vaziyatni hal qilishning nostandart usullarini topishda faol bo'ladi.

M.S. Sokolovning dissertatsiya tadqiqotida qidiruv faoliyati uchun motivlarning uchta guruhi aniqlangan: bevosita-rag'batlantiruvchi, istiqbolli-rag'batlantiruvchi va intellektual-rag'batlantiruvchi. SHu bilan birga, birinchi navbatda, muammoli vaziyatni yaratish bilan bog'liq holda paydo bo'ladigan intellektual-rag'batlantiruvchi motivlar talabani muammoni hal qilishga bo'lgan ichki qiziqishini shakllantiradi (155). Ushbu motivatsiyaning mohiyati shundan iboratki, talaba muammoni murakkabligi va uni hal qilish qobiliyati o'rtasidagi nomuvofiqlikni ichdan angelaydi va yangi bilim, ko'nikmalarni egallash va nostandart yondashuvlarni qo'llash orqali ushbu yozishmalarni yo'q qilishga intiladi.

Boshqa tomondan, muammoli vaziyatning murakkablik darajasi maqbul bo'lishi kerak va uni hal qilishning mumkin bo'lgan usullarini izlash mavjud bilim, ko'nikma va qobiliyatlarga asoslangan bo'lishi kerak. Masalan, badiiy kulolchilik bo'yicha mashg'ulotlar dasturi talabalarning kreativ salohiyatini ro'yobga chiqarishga qaratilgan bepul modellashtirish darslari sikli ma'lum bir mavzu bo'yicha modellashtirish darslari siklidan so'ng o'tkazilishini nazarda tutadi, uning maqsadi loy bilan ishlash uchun zarur ko'nikmalarni rivojlantirish edi. Aks holda, murakkab kreativ vazifalarni hal qilish

zarurati bilan duch kelgan, ammo kulolchilik asoslarini o'zlashtirmagan talabalar ijobiy natijaga erisha olmaydilar va keyingi faoliyatga rag'batlantirmaydilar.

Kreativ kompetensiyani shakllantirish va kreativ faoliyatni faollashtirishning eng maqbul shakli bo'lgan muammoli ta'lim munozara shakllarida amalga oshiriladi, uning davomida muammoli vaziyat shakllantiriladi va uni hal qilish yo'llari belgilanadi, kreativ vazifalarni hal qilish bo'yicha mustaqil ishlanadi. Ko'rgazmaning turli shakllari dolzarb bo'lib qolmoqda, ular muammoli vaziyatlarni shakllantirish vositasi sifatida ishlaydi. Kreativ faoliyat natijalarini sarhisob qilishning ba'zi elementlari ham kreativ faollikni oshirishga yordam beradi. Bunday elementlar odatda ma'lum bir mashg'ulot davri oxirida o'tkaziladigan turli tanlov va ko'rgazmalarda amalga oshirilishi mumkin.

Adabiyotlar

- М.К.Рахимов “Ўзбекистонда бадиий кулолчилик” – Т.: 1961.
- Морозова А.А. Хивинский узор (на примере творчества Ширина Мурадова). 1999. - 312 б.
- Мирзаҳмедов М.Х. Бошланғич бадиий нақш ишлаш методикаси. – Т.: Ўқитувчи, 1976. – 24 б.
- Ниғмонов Баҳром ҳожи Абдувосиқ ҳожи ўғли. Нақш композицияларини тузиш. – Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2006. 96 б.
- Ремпель Л.И. Архитектурный орнамент Узбекистана. – Т.: Гос.изд.худ.лит. 1961, 606 стр.
- Усмонов О. Камолиддин Беҳзод ва униң наққошлик мактаби. –Т.: Фан, 1977. -149 б.
- Эгамов Х. Бўёқлар билан ишлаш. – Т.: Ўқитувчи, 1981. – 56 б.
- Эргашев Қ. Ёшларнинг маънавий тарбияси. –Т.: Маънавият, 1999. - 40 б.
- Холматов. Б. Наққошлик. – Т.: Иқтисод-молия, 2007. – 64 б.
- Худайберганов. К. Ёзувларга яширинган тарих. Хива: Хоразм, 1996. – 72 б.